

Boros János: Filozófia!

Iskolakultúra könyvek 34. Veszprém, 2009. 96 o.

Filozófia felkiáltójellel

Első pillantásra szokatlanak tűnhet a *Filozófia* szó után álló felkiáltójel a könyv borítóján. Aki azonban közelebbről is ismeri *Boros János* munkásságát, annak a nyomatékosság ezen formája az általa indított, a közelmúlt és a jelenkor filozófiai fejleményeit bemutatni hivatott könyvsorozat, a *Filozófia éppen most* címét idézheti. Valami hasonlót sugall a könyv címe is: *Filozófia itt és most!* Ez pedig az érthetőség, a megközelíthetőség, valamint az olvasó saját helyzetében/helyzetére való alkalmazhatóság üzenetét hordozza, amely üzenet nem elhanyagolható fontosságú egy propedeutikai munka esetében.

A könyv műfaját tekintve propedeutika, bevezetés a filozófiába, amely – ha már könyvsorozatokról esett szó – a több mint harminc kötetet számláló, s így a hazai neveléstudományhoz való jelentős hozzájárulásnak tekinthető *Iskolakultúra*-könyvek sorozatában látott napvilágot. Maga a műfaj, az esetleges látszattal ellentétben, nem csupán receptív, közvetítői megközelítést takar. Bár elsődleges szerepe természetesen ez, a filozófiai propedeutika maga is filozófiai teljesítmény. Míg az egyes szaktudományok az oktatás területén általában akkor igénylik átfogó bevezetések megírását, ha módszereikben vagy eredményeikben jelentős változás következik be, addig a filozófia esetében mintegy önjogukon is indokolt lehet újabb és újabb bevezető munkák megszületése – különösen Magyarországon, ahol a hivatalosan meghatározott filozófia évtizedei után mind a filozófia művelésének, mind iskolai oktatásának jelentős hátrányokat kell ledolgoznia. Ráadásul a filozófiai pluralizmus tapasztalata nem csupán társadalmi-intézményes szinten jelentkezik, hanem a filozófia természetéből fakad; a filozófiáról általánosságban szólva a különböző gondolkodók óhatatlanul máshová helyezik a hangsúlyt, más narratívába rendezik a filozófia fejleményeit, s különböző válaszokat adnak magára az alapkérdésre is: Mi a filozófia?

Annak megvilágítása érdekében, hogy *Boros János* miként válaszol erre a kérdésre, a gondolkodását leginkább orientáló szerzőre, *Kantra* érdemes utalni. *Kant* a filozófia fő kérdéseit (Mit tudhatok? – Mit kell tennem? – Mit szabad remélnem?) egy kérdésben vélte egyesíthetőnek: Mi az ember? *Boros János* könyvének implicit feltételezése, hogy a Mi az ember? kérdésre nem adhatunk kielégítő választ a filozófiatörténet, a filozófiai gondolkodás ismerete nélkül. Azért nem, mert az, hogy valójában mi is az ember, elválaszthatatlan attól, ahogyan az ember önmagáról gondolkodik. Érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy ebben a gondolkodói alappállásban az amerikai pragmatikus filozófia két kiemelkedő képviselőjének, a nevelésemélet terén is jelentőset alkotó *John Dewey*nak, illetve *Richard Rorty*nak a hatása érhető tetten.

Az ember önmagáról való gondolkodása fontosságának felismerése választ, s bizonyos értelemben *filozófiai* választ kínál a jelen munka megírásának *miértjére*. Önmagában azonban nem ad választ a megírás *hogyanjának* kérdésére. Ehhez a könyv szerkezetéből érdemes kiindulnunk, amely két részre tagolódik. E kettős tagolást (Filozófia! és Etika!) részben gyakorlati szempontok indokolhatják: a filozófiaoktatás, különösen a hasonlóképpen tagolt középiskolai filozófiaoktatás kívánalmi. Emellett azonban a két rész sajátosabb kapcsolatban áll egymással: az első egy általánosabb filozófiafelfogást körvonalaz, míg a második ezt alkalmazza egy konkrét kérdéskörre, az etika területére, ráadásul a két szerkezeti egység egyéb módon is feltételezi, kiegészíti egymást.

Elsőre meglepő lehet, különösen a pragmatizmus korábbi említésének fényében, hogy a Filozófia! címet viselő részben a szerző az ismert amerikai filozófust, *Thomas Nagel*t választja *Vergiliusának*, aki kalauzként szolgál a filozófia bugyraiban, vagy legalábbis annak útvesztőjében. *Nagel* az analitikus filozófiaként ismert, az angolszász egyetemeken domináns irányzat reprezentánsa. Többféleképpen is magyarázható, miért éppen *Nagelre*, s vele együtt miért az analitikus filozófiára esett a szerző választása. Erre a nyilvánvaló, gyakorlatia-

sabb válaszok mellett – ahová egy kis kerülővel hamarosan eljutunk – egy általánosabb, koncepcionális válasz is adható.

Egy másik amerikai gondolkodó, *Stanley Cavell* egy helyen a következőképpen ragadja meg a hagyományosan kontinentális és analitikus ismert filozófiai irányzatok közötti különbséget: a kontinentális filozófusok célja lehetőleg *mindent* elolvasni, míg az analitikus filozófusok jóval szelektáltabban viszonyulnak a filozófiai hagyományhoz. Bár *Cavell* természetesen sarkít, a két irányzat valóban jelentősen különbözik a korábbi filozófiai teljesítményekhez való viszony tekintetében. A mai kontinentális filozófia kapcsán az embernek gyakran az az érzése, hogy egy fél életet kell olvasással töltenie, mire egy homokszemet maga is hozzátehet a mesterek munkásságának hegyláncához. Az analitikus filozófia gyökeresen más attitűddel fordul a filozófia iránt érdeklődőhöz: arra törekszik, hogy megoldandó problémákat jelöljön ki, s mivel ezek világosan körülhatároltak, voltaképpen mindenki előtt nyitva áll, aki hajlandó intellektuális erőfeszítést tenni megoldásuk érdekében.

Az analitikus közelítésmód előnyei egyértelműek egy filozófiai bevezető esetében. Egy lábjegyzetben maga a szerző is utal erre: „Ez a filozófiai bevezető azzal a ténnyel számol és helyezkedik szembe, hogy manapság a filozófiát nem problémáink fölvetéseként és megoldási kísérleteként kezelik, hanem elsősorban különböző szerzők mondásait idézik és hasonlítják össze a normál halandóktól és adófizetőktől éteri-akadémiai távolságban, általában csak kevesek által értett nyelven.” (47. o.) A felkiáltójeles, itt és most zajló, befogadó jellegű filozófiához, illetve annak tanításához valóban jobban illeszkedik egy kevésbé tekintélyelvű, sokkal inkább problémacentrikus megközelítés.

Ezt kínálja a *Nagel* nyomán építkező első rész is, amelyben a szerző a filozófia olyan bevett kérdéseit veszi sorra, mint a külvilágról és a mások elméjéről való tudásunk megalapozhatósága, a test-lélek probléma, a nyelv és a valóság viszonyának problematikája, a szabad akarat mibenléte vagy az erkölcsiség objektív alátámaszthatósága. A könyv nem kíván végleges vagy annak szánt megoldásokat adni ezen problémákra, ugyanakkor – szemben például egy szkeptikus pozícióval – egyértelműen kiáll amellett, hogy az említett kérdéseket továbbra is érdemes feltenni, s adhatóak rájuk a filozófiai gondolkodást előre vivő válaszok. Az egyetlen ellenvetés, ami a *Nagel*-féle megközelítéssel szemben tehető, a filozófiai gondolkodás történetiségének háttérbe szorítása.

Boros János tudatában van a filozófiatörténet fontosságának. Ahogy egy helyen egyértelműen hangsúlyozza, „Nincs orvos anatómiai ismeretek nélkül, nincs filozófus filozófiatörténeti ismeretek nélkül.” (50. o.) *Boros* azonban annak is tudatában van, hogy a filozófiatörténet-írás nem lehetséges előzetes perspektívaválasztás nélkül, vagyis mindig előzetes filozófiai elköteleződésekkel alapul. Így a *Nagel* nyomán járó első rész kettős funkcióval bír: egyrészt az érdeklődést felkelteni hivatott, problémacentrikus általános bevezetőként szolgál, másrészt explicitte teszi azokat az előfeltevéseket, amelyeken egy, a szerzőhöz közel álló filozófiatörténet alapulhat. (Zárójelben jegyzem meg: egy olyan filozófiatörténet, amely analitikus irányultsága ellenére például *Jacques Derrida* munkásságát is hangsúlyosan és empatikusan tárgyalja.)

Éppen ezért a könyv második része, amely a felkiáltójeles *Etika!* címet viseli, nem egyszerűen mellérendeltje az első résznek, sokkal inkább az ott kifejtettek egy konkrét témakörre vagy aldiszciplínára történő alkalmazásaként olvasható. Ebben már hangsúlyos módon jelentkezik a történeti megközelítés is, a fentiekkel összhangban, vagyis ötvözve egyfelől a nagyobb léptékű áttekintést a preszókratikusoktól *Kantig*, másfelől – főként a 20–21. század etikai irányzatainak, iskoláinak esetében – a problémacentrikus hozzáállást. Mégsem mondhatjuk, hogy a második rész csupán illusztrációként szolgálna, s nem csupán azért, mert tömörségében is igen alapos etikai áttekintést kínál. *Boros János* filozófiai szemléletmódjában ezen túl is kitüntetett szerep jut az etikai reflexiónak.

Az, hogy egy kortárs etikai áttekintés kiterjed például az emotívizmusra, a preskriptívizmusra, a dekonstruktív vagy akár a narratív etikára, többé-kevésbé természetes. Az viszont, hogy egy ilyen áttekintés kitérjen az Amerikai Egyesült Államok alkotmányára is, már korántsem magától értetődő. *Boros János* számára azonban mindenképpen az, hiszen a filozófusok talán legfontosabb eredményének a demokráciát tartja. S éppen az Egyesült Államok példája, vagyis a kvázi filozófiai alapítási aktus révén létrehozott demokrácia jelzi, hogy ez

Könyvekről

több a szakma önbecsülését növelni hivatott szóvirágnál. A szerző értelmezésében a mai értelemben vett demokrácia filozófiai teljesítmény. Ez azonban egyben azt is jelenti, hogy napjaink filozófusai felelősséggel tartoznak a demokráciáért, s nem mint jól-rosszul funkcionáló politikai rendszerért, hanem mint egy igazságosabb, etikusabb társadalmat lehetővé tevő közösségi berendezkedésért.

A felkiáltójeles Filozófia! és Etika! mögött tehát *Boros János* értelmezésében a demokráciát találjuk – szintén felkiáltójellel. Éppen a demokrácia példája szolgál a legjobb érvként amellet, hogy a filozófiára nem tekinthetünk csupán mint múzeumi kollekciónak, amit ráhagyhatunk kisszámú teremőreire. A filozófia eleven tevékenységi forma, amelyre nagy szüksége van egy demokratikus társadalomnak. A filozófiának éppen ezért utánpótlásra van szüksége – nem feltétlenül és kizárólag hivatalos művelőkre, de reflektálni, a szó legjobb értelmében gondolkodni képes fiatal nemzedékekre. Nekik, értük szól a Filozófia – felkiáltójellel.

Pápay György